

1. Prezentacja założeń projektu CONCISE

Izabela Warwas

<https://doi.org/10.18778/8220-552-7.02>

Streszczenie

W rozdziale autorka prezentuje projekt „CONCISE: Communication role on perception and beliefs of EU Citizens about Science”, opisując: kraje, instytucje i organizacje biorące w nim udział, główne założenia, cele i pytania badawcze, które postawili sobie jego realizatorzy. Czytelnicy zapoznają się ze schematem całego badania, na które złożyły się: desk research, wywiady pogłębione, warsztaty oraz konsultacje społeczne przeprowadzone w pięciu krajach Unii Europejskiej. Należy podkreślić, że partnerzy projektu opracowali wspólną metodologię opierającą się na badaniach partycypacyjnych, pozostawiając jednocześnie pewien obszar swobody, dzięki któremu mogli dostosować postępowanie badawcze do specyfiki warunków kulturowych danego kraju. W rozdziale tym znajdują się również informacje na temat zgromadzonego materiału badawczego oraz metod i sposobów jego opracowania, wykorzystujących różne programy komputerowe pozwalające na analizę warstwy językowej (TLab), danych ilościowych (SPSS) oraz jakościowych (NVivo).

Słowa kluczowe

komunikacja naukowa, badania partycypacyjne, *World Wide Views*, promocja i dyseminacja projektu

Komunikacja naukowa jest stosunkowo nowym i słabo zbadanym w Polsce zagadnieniem. Oparte na badaniach partycypacyjnych podejście CONCISE w pewnym stopniu wypełnia tę lukę. Badania zostały zaprojektowane jako międzynarodowe przedsięwzięcie. Jak wcześniej wspomniano, „CONCISE: Rola komunikacji w tworzeniu opinii i przekonań obywateli UE na tematy naukowe”

to projekt, który został sfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach programu „Horyzont 2020”¹. Program „Science with and for Society”, którego był częścią, bada nowe sposoby współpracy między nauką a społeczeństwem.

U podstaw projektu leży przeświadczenie, że obywatele Unii Europejskiej zdobywają wiedzę z wielu źródeł, komunikacja naukowa prowadzona jest bowiem z udziałem szerokiego grona interesariuszy, począwszy od mediów, przez polityków, naukowców, organizacje biznesowe, aż po podmioty społeczeństwa obywatelskiego. Przy tym postrzeganie wielu zjawisk może się różnić w zależności od tego, skąd czerpie się wiedzę i z jakich kanałów komunikacyjnych się korzysta. Wśród źródeł i kanałów współczesnej komunikacji naukowej można wymienić media tradycyjne, takie jak telewizja, radio, książki, prasa i czasopisma, a także zyskujące na znaczeniu media cyfrowe. Media cyfrowe tworzy szeroko rozumiany internet, w tym social media czy blogi. Wiedzę na tematy naukowe można czerpać ponadto od krewnych, znajomych, rodziny czy różnorodnych instytucji. Na percepcję odbiorcy może mieć dodatkowo wpływ religia, ideologia polityczna i system edukacyjny.

Międzynarodowe partnerstwo realizowanego w latach 2018–2021 projektu tworzyło pięć uczelni: Uniwersytet w Walencji (Hiszpania), Uniwersytet w Trnawie (Słowacja), Uniwersytet w Lizbonie (Portugalia), Uniwersytet Pompeu Fabra (Hiszpania) oraz Uniwersytet Łódzki. Ponadto w skład partnerstwa wchodził instytut badawczy z Włoch – Observa Science in Society, a także organizacje wspierające realizację projektu od strony organizacyjnej, informatycznej i promocyjnej: FyG Consultores (Hiszpania), Danmar Computers (Polska) i Asociación Española de Comunicación Científica (AECC – Hiszpania). Koordynatorką projektu była Carolina Moreno Castro z Uniwersytetu w Walencji.

Głównym celem CONCISE było poznanie roli, jaką komunikacja naukowa odgrywa w kształtowaniu wiedzy, przekonań i opinii dotyczących zagadnień naukowych. Realizacji celu głównego przyporządkowane były następujące cele szczegółowe:

- » lepsze zrozumienie, w jaki sposób budowane są wiedza, przekonania i opinie obywateli Europy na temat zagadnień związanych z nauką i technologią;
- » przegląd istniejących przeszkód formalnych, z którymi borykają się naukowcy i inni interesariusze (w tym decydenci) zaangażowani w proces upowszechniania wyników badań naukowych;
- » zaangażowanie obywateli w proces badań naukowych – zgodnie z koncepcją odpowiedzialnych badań i innowacji (*Responsible Research and Innovation*), poprzez zastosowanie metodologii konsultacji społecznych;
- » dokonanie pomiaru pozytywnego lub negatywnego postrzegania przez obywateli uczestniczących w konsultacjach społecznych wybranych materiałów informacyjnych związanych z nauką;

¹ Projekt został sfinansowany z unijnego programu badań naukowych i innowacji „Horyzont 2020” (numer umowy: 824537).

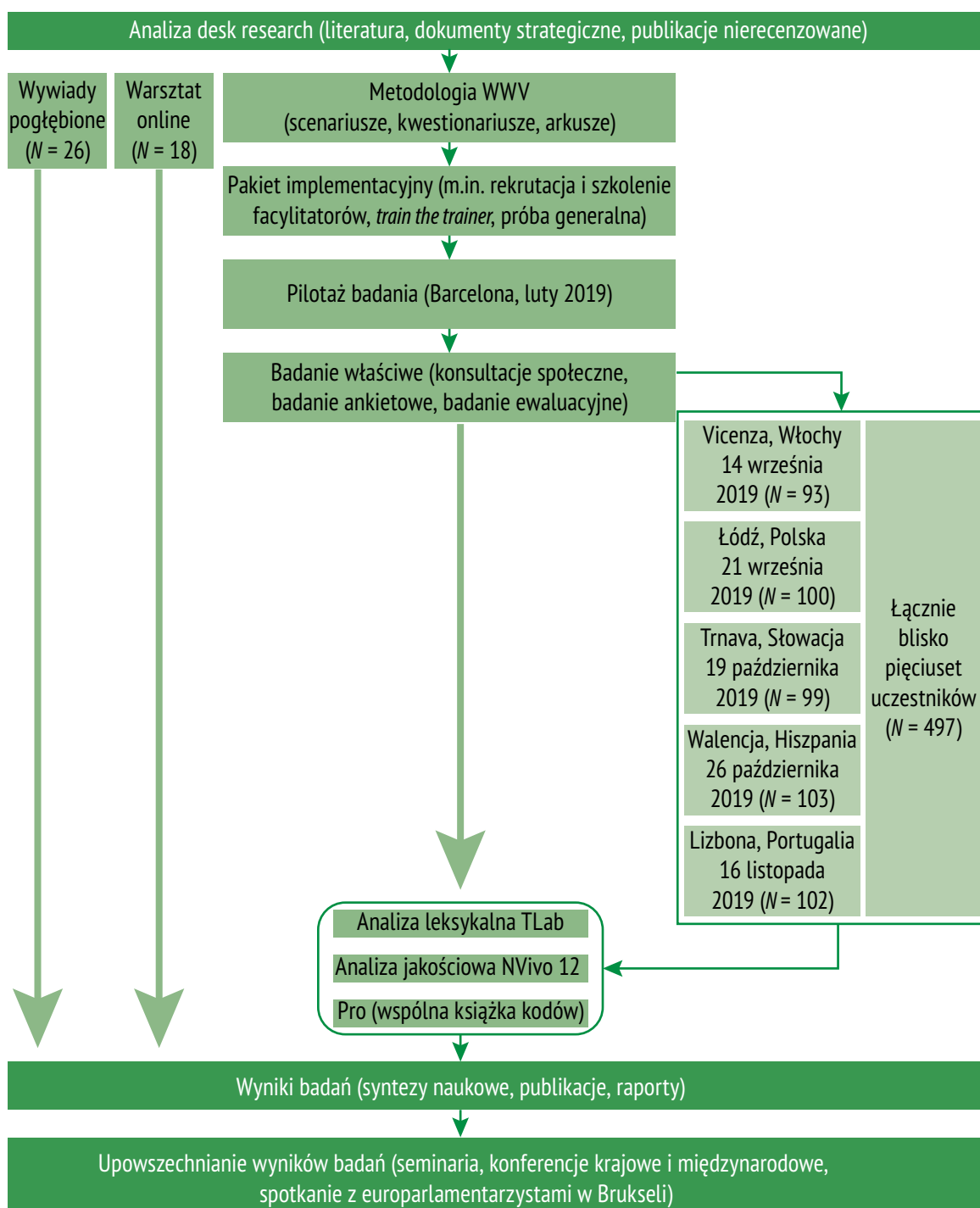
- » ocena istniejących modeli nauczania komunikacji naukowej w Europie oraz analiza możliwych scenariuszy opracowania planu działania, w tym zaleceń i obszarów dalszych badań nad tymi zagadnieniami.

W ramach projektu CONCISE przeprowadzono ponadto ogólnoeuropejską debatę na temat komunikacji naukowej, z udziałem szerokiego grona interesariuszy – od mediów po decydentów, od naukowców po przedsiębiorców, od popularyzatorów nauki po organizacje pozarządowe. W jej trakcie badacze analizowali źródła i kanały, za pomocą których obywatele Unii Europejskiej zdobywają wiedzę naukową, które ze źródeł darzą zaufaniem i uznają za wiarygodne oraz w jaki sposób wiedza ta wpływa na ich przekonania, opinie i postrzeganie otaczającego świata. Omawiano cztery istotne społeczno-ekonomicznie tematy naukowe: szczepionki, medycynę alternatywną, zmiany klimatyczne i GMO. Więcej informacji można znaleźć w publikacji *Komunikacja naukowa w Polsce. Szczepionki, medycyna alternatywna, zmiany klimatyczne, GMO pod lupą*.

Badacze skupieni w międzynarodowym i multidyscyplinarnym konsorcjum opracowali wspólną metodologię badań. Kluczowym przedsięwzięciem badawczym było przeprowadzenie konsultacji społecznych w pięciu krajach unijnych: w Lizbonie w Portugalii, Walencji w Hiszpanii, Vicenzie we Włoszech, Trnawie na Słowacji i w Łodzi – dla stu obywateli w każdym z nich. Konsultacje społeczne zostały poprzedzone pilotażem, który odbył się pół roku przed pierwszymi konsultacjami na Uniwersytecie Pompeu Fabra w Barcelonie. Wyniki badań zebrane z różnych regionów dostarczyły porównywalnych i wiarygodnych informacji na temat ogólnego postrzegania nauki przez obywateli Unii Europejskiej. Ogólny schemat badania CONCISE zaprezentowany jest na rysunku ([Rysunek 1.1](#)).

Jak widać, trzonem projektu i jego najważniejszym działaniem, wpisującym się w podejście partycypacyjne (włączające) i w naukę obywatelską, były konsultacje społeczne. Wzorowano się w nich na metodzie *World Wide Views* (więcej o tym w rozdziale piątym), której istotą było to, że w każdym z krajów biorących udział w konsultacjach jednego dnia spotkało się około stu osób, by dyskutować ze sobą, wymienić opinie i formułować rekomendacje.

Uczestników konsultacji rekrutowano za pośrednictwem mediów tradycyjnych i społecznościowych, plakatów i ulotek oraz ukierunkowanych kampanii e-mailowych, przy czym rejestracja była scentralizowana. Proces rekrutacji był skomplikowany, uwarunkowany koniecznością ochrony danych osobowych we wszystkich krajach partnerskich. Ostatecznie w konsultacjach wzięło udział 497 uczestników, z niewielką nadreprezentacją kobiet (290 kobiet wobec 207 mężczyzn). Partnerzy starali się osiągnąć nie tyle reprezentatywność w próbie, ile włączać uczestników w taki sposób, aby zapewnić różnorodność poglądów i uwzględnić różne punkty widzenia, starając się, aby badani byli różnorodni pod względem wieku, płci, wykształcenia, miejsca zamieszkania, mniejszości narodowych czy niepełnosprawności. W konsultacjach wzięli udział reprezentanci dwudziestu narodowości, zamieszkali w 194 miejscowościach. W każdym kraju uczestnicy zostali przypisani do stolików, od siedmiu do dziesięciu osób przy każdym (łącznie 58 stolików), wraz z facylitatorem i obserwatorem. Każde ze spotkań konsultacyjnych trwało cały dzień (zawsze była to sobota), a zaangażowane były w nie 174 osoby personelu.

Rysunek 1.1. Schemat postępowania badawczego CONCISE

Źródło: opracowanie własne.

Nad przebiegiem dyskusji, jak wspomniano, czuwali odpowiednio przeszkoleni i służący wsparciem facylitatorzy – opiekunowie. Opinie uczestników konsultacji były rejestrowane łącznie na 106 dyktafonach (464 godziny nagrań) i poddane transkrypcji (4280 stron transkrypcji). Wykonana

została też analiza leksykometryczna za pomocą specjalistycznego oprogramowania lingwistycznego (TLab) oraz oprogramowania do analizy badań jakościowych (NVivo 12 Pro). Wszystkie zespoły badawcze stosowały się do wspólnej książki kodów.

Badania CONCISE zostały zaprojektowane w ramach prowadzenia odpowiedzialnych badań naukowych i innowacji (*Responsible Research and Innovation* – RRI). Zasadzie szerokiego zaangażowania społecznego w proces badawczy został podporządkowany zarówno wybór tematów bliskich każdemu członkowi społeczeństwa (szczepionki, zmiany klimatyczne, GMO czy medycyna alternatywna), jak i wybór angażującej badanych metody. Również w procesie rekrutacji uczestników wykorzystano liczne kanały informacyjne, zapewniające możliwość dotarcia do różnych grup obywateli zamieszkujących w krajach partnerskich. Wśród kanałów znalazły się: internet (strona internetowa, blog, Facebook, Twitter), media tradycyjne (radio, prasa, telewizja), akcje promocyjne podczas wydarzeń, bezpośrednie kampanie rekrutacyjne podczas spotkań w różnych instytucjach czy wysyłanie listów do organizacji pozarządowych. W komunikacji realizowanej za pośrednictwem tych mediów podkreślano, że badaczy interesują poglądy mieszkańców danego kraju, a wszystkie opinie i przekonania są równie ważne i pożądane. Rejestracja online poprzez specjalny formularz rekrutacyjny (przetłumaczony na pięć języków narodowych: polski, słowacki, portugalski, hiszpański i włoski) umożliwiła zainteresowanym kandydatom aplikowanie z różnych części krajów partnerskich, eliminując tym samym wszelkie bariery lokalizacyjne. Rejestracja rozpoczęła się kilka tygodni przed konsultacjami.

Miejsca konsultacji społecznych oraz miejsca zakwaterowania uczestników konsultacji zostały wybrane z wielką starannością, aby spełniały wiele kryteriów, wśród których znalazły się: możliwość dotarcia do obiektu komunikacją miejską, dostępność dla osób niepełnosprawnych, odpowiednie oświetlenie, dostępność odpowiedniej przestrzeni do opieki nad dziećmi w trakcie konsultacji. Także oferta posiłków była dopasowana do potrzeb żywieniowych alergików, wegan, wegetarian.

W odniesieniu do zasady dostępu do wyników badań podkreślono, że ważne jest, aby uczestnicy byli zaangażowani w cały proces badawczy. Przykładowe środki, które zostały wdrożone to: bezpośrednia komunikacja uzupełniająca do uczestników po konsultacjach społecznych, obejmująca podziękowania i informacje o kolejnych etapach projektu. W przypadku konsultacji odbyło się to w formie wystąpienia skierowanego do uczestników (Włochy, Hiszpania, Portugalia), wspólnej kolacji (Słowacja) lub losowania drobnych prezentów od organizatorów (Polska). Syntetyczne wyniki projektu zostały opracowane jako podsumowanie polityk (europejskie i krajowe) i szeroko rozpowszechnione. Ponadto wyniki projektu prezentowane były na licznych konferencjach, sympozjach oraz w publikacjach.

Odnosząc się do zasady równości płci w procesie badawczym, warto wspomnieć o włączającej strukturze próby uczestników, przygotowanej zgodnie z wytycznymi.

Zasada postępowania etycznego obejmuje:

- » szczególny nacisk na aspekty etyczne na etapie rekrutacji – wyczerpujący zestaw informacji o warunkach udziału w konsultacjach społecznych;
- » wyjaśnienie wszelkich wątpliwości telefonicznie, e-mailem i podczas osobistych rozmów.

Uczestnicy otrzymali przed konsultacjami do podpisu dokumenty dobrowolnej zgody na udział w badaniu. Bezpieczeństwo danych osobowych zostało oparte na systemie online, w którym przechowywane były dane osobowe. Kwestionariusze ewaluacyjne zostały przygotowane z poszanowaniem prywatności, a dane przedstawione anonimowo w postaci syntetycznych podsumowań.

Podczas przygotowywania transkrypcji dane uczestników zostały zanonimizowane. Również informacje w publikacjach i raportach były przedstawiane anonimowo. Cytaty zostały każdorazowo krótko opisane, z uwzględnieniem płci, przedziału wiekowego i wykształcenia.

W trakcie konsultacji promowano formalne i nieformalne uczenie się na podstawie doświadczenia uczestniczenia w debacie. Konsorcjum projektu wybrało metodę WWV jako taką, która zapewni przepływ wiedzy od jej twórców – naukowców do jej odbiorców – obywateli i między obywatelami (Moreno-Castro et al., 2020).

Wnioski dotyczące komunikacji naukowej w Europie płyną ponadto z dwóch badań towarzyszących oraz analizy treści *desk research* (rysunek 1.1). Przeszkody i zachęty do prowadzenia komunikacji naukowej zostały zidentyfikowane w procesie przeglądu literatury (naukowej, dokumentów strategicznych i publikacji nierecenzowanych) oraz analizy dwudziestu sześciu indywidualnych, częściowo ustrukturyzowanych wywiadów z badaczami z piętnastu krajów zajmującymi się komunikacją naukową oraz jednym warsztatem online z osiemnastoma praktykami komunikacji naukowej (dziennikarzami, pracownikami ds. komunikacji, dyrektorami muzeów nauki itp.) pochodzącymi z szesnastu krajów.

Jeśli chodzi o zachęty do profesjonalnego angażowania się w komunikację naukową, ustalono, że powstały nowe specjalistyczne stanowiska pracy, które są odpowiedzią na zmiany w świecie mediów i kryzys dziennikarstwa. Zdaniem uczestników wywiadów komunikacja naukowa oferuje alternatywną ścieżkę kariery dla naukowców, ale także stanowi sposób realizacji ich osobistych zainteresowań.

Osoby profesjonalnie zajmujące się komunikacją naukową w Europie widzą w niej sposób na realizację społecznej odpowiedzialności. Aktywny udział w procesie komunikacji naukowej pozwala im walczyć z oszustwami i dezinformacją naukową, zwiększać wiedzę w społeczeństwie, pomagać ludziom w podejmowaniu świadomych decyzji lub ułatwiać dialog naukowców i nienaukowców.

Profesjonalni komunikatorzy nauki napotykają też różnorodne bariery. Wymieniają oni brak zasobów (głównie ekonomicznych), brak specjalistycznej wiedzy, w szczególności wiedzy naukowej na temat społecznego znaczenia nauki lub/i tego, jak skutecznie rozwijać i oceniać działania komunikacyjne o nauce. Odnoszą się również do braku wsparcia instytucjonalnego ze strony instytucji badawczych, organizacji medialnych i rządów. W wielu instytucjach stanowiska związane z komunikacją naukową są tymczasowe, opierają się na konkretnych projektach lub nie pasują do obowiązującej strategii instytucjonalnej.

Pewną szansą, ale i ograniczeniem jest fakt, iż plany realizacji komunikacji naukowej i działań ją propagujących z udziałem naukowców są często formalnie włączane (i wymagane) w umowach o dotacje – jako część projektów badawczych otrzymujących środki publiczne.

Popularyzatorzy nauki wymieniają wiele barier utrudniających zaangażowanie naukowców w aktywną komunikację naukową (*Komunikacja naukowa w Polsce...*, 2020):

- » brak uznania (formalnego i nieformalnego);
- » brak czasu z powodu nadmiernego obciążenia biurokratycznego i konkurencyjności samej nauki;
- » brak specjalistycznego szkolenia w zakresie komunikacji naukowej;
- » strach przed zdyskredytowaniem ze strony innych;
- » strach przed niezrozumieniem przez opinię publiczną lub dziennikarzy.

Z uwagi na ograniczone możliwości prezentacji wyników CONCISE w niniejszej monografii w kolejnych rozdziałach będzie analizowany materiał badawczy jedynie z polskich konsultacji społecznych. Informacje dodatkowe na temat przebiegu badań, aktywności projektowych oraz wyników analiz można znaleźć na stronie projektu: www.concise-h2020.eu oraz w mediach społecznościowych: Twitter: [@ConciseEU](https://twitter.com/ConciseEU), Facebook: [@ConciseEU](https://www.facebook.com/ConciseEU), YouTube: [Concise European Project](https://www.youtube.com/ConciseEuropeanProject).

Redaktorki tomu oraz wszyscy współautorzy składają podziękowania całemu konsorcjum za współpracę oraz wyrażają wdzięczność za zaproszenie do tego niezwykle intensywnego i inspirującego przedsięwzięcia. Mamy nadzieję, że ten głos w dyskusji będzie podstawą do debaty w polskim środowisku akademickim na temat tego, jakie działania powinny zostać podjęte w celu budowania kultury komunikacji naukowej oraz skracania dystansu, jaki dzieli nas od bardziej zaawansowanych w tym obszarze krajów. Jesteśmy to winni polskiemu społeczeństwu.

Bibliografia

Communication role on perception and beliefs of EU citizens about science, Policy brief, https://concise-h2020.eu/wp-content/uploads/2020/12/CONCISE_policy_brief_EN.pdf (dostęp: 20.02.2021).

Komunikacja naukowa w Polsce. Wiedza, przekonania, opinie, Policy Brief, 2020, https://concise-h2020.eu/wp-content/uploads/2020/11/CONCISE_policy_brief_PL.pdf (dostęp: 20.02.2021).

Moreno-Castro, Carolina; Mendoza-Poudereux, Isabel & Vengut-Climent, *Empar (Coords.)* (2020). https://concise-h2020.eu/wp-content/uploads/2020/11/Concise_Public_Consultation_Book_web2.pdf (dostęp: 20.02.2021).

CYTOWANIE:

Warwas I. (2021), *Prezentacja założeń projektu CONCISE*, [w:] I. Warwas, M. Dżimińska, A. Krzewińska (red.), *Komunikacja naukowa w Polsce. Partycypacja. Dialog. Zaufanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.